

Ольга РЯБЧИНА

ОСОБЛИВОСТІ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ
В УМОВАХ КРИЗИ

Зазначено, що проблема енергетичної безпеки в умовах економічної кризи стає одним із найважливіших викликів людству, і несе в собі загрози не тільки енергетичного характеру. Фактор власності окремої держави на енергетичні ресурси розставляє пріоритети інтересів інших держав, кардинально змінюючи при цьому вектори залежності між ними на світовій арені. Питання боротьби за ресурси завжди мало першочергове значення для світових держав. Небезпечною проблема виявилась і для країн Європейського Союзу, які через нестачу власних паливних ресурсів вимушені шукати необхідні для масштабного господарства обсяги енергоресурсів на територіях інших країн.

The problem of energy security in economic crisis is one of the greatest challenges to humanity and poses a threat not only energetic nature. Factor separate state ownership of energy resources puts priority to the interests of other countries, dramatically changing the vectors between them depending on the world stage. The question of the struggle for resources was always of paramount importance to world powers. Proved dangerous problem for the European Union, which lack their own fuel resources have to find the necessary volumes for large-scale energy facilities in other countries.

Енергетична складова є важливою ланкою зовнішньої політики будь-якої держави. Для політичної й економічної незалежності в умовах економічної кризи ця сфера є особливо важливою. Енергетична безпека залежить від внутрішніх джерел, балансу експорту/імпорту енергії, структури надходження і споживання, геополітичної і внутрішньої стабільності. Актуальність проблеми забезпеченості енергоресурсами доведена міжнародними конфліктами, що розгортаються з приводу енергетичної сировини та їхньої доставки.

Питання енергетичної політики досліджуються у працях В. Барановського, В. Копійки, Ю. В. Макогона, Т. Шинкаренко та ін. Численними є також публікації у періодичних виданнях. Серед їхніх авторів – Я. Бурлай, А. Глоанеш, М. Кулінич та ін. Проблеми енергетичної безпеки ЄС аналізують у своїх працях Дж. Андерсен, П. Ламберт, П. Лайонс, Н. Воропай та ін. Цій тематиці присвячена велика кількість публікацій у періодичних виданнях таких авторів, як І. Пашковська, М. Симонія, Дж. Шерр та ін.

Особливістю джерельної бази є те, що велика частина документів, маючи важливе значення для вивчення та розробки теми, досі ще не була залучена у науковий обіг, оскільки містить державну або комерційну таємницю. Тому нерідко в ролі джерела інформації постають оцінки експертів, які за певними суб'єктивними чинниками можуть відстежити наявні тенденції і гіпотетично змоделювати ситуацію.

Потреба в забезпеченні економік країн-членів ЄС імпортними енергоносіями, особливо в період економічної кризи, із зовнішньоторговельної проблеми переведена керівництвом Євросоюзу у проблему наднаціональної безпеки, яка має назву «безпека енергетичного забезпечення Євросоюзу».

З метою забезпечення енергетичної безпеки ЄС від 2000 р. поступово і послідовно формував і в 2007 р. прийняв «Енергетичну політику для Європи». Найважливішою її частиною є зовнішня енергетична політика ЄС, яка в документах 2007 р. вперше була названа «міжнародною енергетичною політикою». Однак, власне кажучи, Євросоюз тим самим прагне підпорядкувати своїм енергетичним інтересам навколишній світ і створити найсприятливіші умови для свого існування.

Останнім часом активно розвивається формування спільної зовнішньої енергетичної політики ЄС. Усі інтеграційні процеси тісно взаємозумовлені, не завершені, перебувають на різних стадіях розвитку і не є безпроблемними, оскільки, з одного боку, енергетичні питання – як такі, що мають стратегічне значення для національної безпеки, держави-члени ЄС неохоче віддають на наднаціональний рівень прийняття рішень. З іншого – значні проблеми полягають в узгодженні інтересів споживачів (країн ЄС) і постачальників, головні з яких не є членами Співтовариства.

Однак, попри наявність проблем, на цей час ЄС досяг відчутних успіхів, зокрема в лібералізації національних газових ринків і встановленні єдиних правил їхнього функціонування, що забезпечує

необхідні передумови створення в перспективі єдиного європейського газового ринку, до якого залучатимуться також країни-сусіди ЄС і його партнери у сфері енергетичного співробітництва.

Забезпечення природним газом національних економік країн ЄС і створення єдиного європейського газового ринку – питання, які останнім часом займають пріоритетні позиції на порядку денному Співтовариства. Це зумовлено як загальносвітовими тенденціями (зокрема, енергетичними кризами, зростанням конкуренції за енергетичні ресурси з боку країн, що розвиваються, призупиненням ядерних програм, і відповідно – зміщенням акцентів енергозабезпечення з ядерної енергії на природний газ), так і внутрішнім чинником – високою залежністю країн ЄС від імпорту газу, яка ускладнюється надто вузьким колом постачальників.

Таблиця 1

Стан та прогноз забезпечення попиту ЄС на природний газ (млрд. куб. м) [8]

	Àèà ñí èé àèäî áóðî ê	Ñï î æèâàí í ÿ	²î î î ðò	% ³ î î ðòî çàèáæá î ñ³
2 007 ð.	191,9	501,4	309,5	61,7
2 015 ð.	180,0	540,0	360,0	66,7
2 020 ð.	170,0	590,0	420,0	71,2
2 030 ð.	140,0	700,0	560,0	80,0

Головними постачальниками газу до ЄС є Росія, Алжир і Норвегія. У 2010 р. ці країни поставили до ЄС більш ніж 260 млрд. куб. м, що становить понад половину обсягу споживання. Певні обсяги газу ЄС отримує також із країн Центральної Азії, Єгипту, Лівії та ін. Нарощування обсягів поставок з Норвегії, Росії і країн Центральної Азії дасть змогу компенсувати лише 50–70 млрд. куб. м. Тобто, ймовірно, утвориться дефіцит «трубопровідного» газу в обсязі 60–80 млрд. куб. м (або, за умови спорудження до 2020 р. підводних газопроводів з Алжиру до Італії та Іспанії, – 30–50 млрд. куб. м). Розрахунки також свідчать, що у 2020 р. Залежність ЄС від імпорту газу може перевищити 70%, а в 2030 р. – досягти 80% [3].

ЄС характерна найбільша в сучасному світі концентрація виробничого потенціалу, яка функціонує на найменш об'ємній власній енергетичній базі. ЄС є другим за обсягами споживання і першим імпортером енергії у світі. Самозабезпечення регіону енергією скорочується набагато швидше, ніж загалом у ОЕСР і в США, навіть з урахуванням переважання в ЄС інтенсивної, ресурсозберігаючої моделі економічного зростання і того, що темпи такого зростання в прогнозованій перспективі становитимуть усього 2% на рік. Комісія ЄС і Міжнародне енергетичне агентство припускають, що в 2030 р. попит на енергію підвищиться ще на 15%. Очікувані за цей період скорочення місцевого видобування нафти на 60%, газу – на 30% і вугілля – на 41% [4].

У такій ситуації керівництво ЄС дедалі більше зусиль докладає до формування єдиної енергетичної політики Співтовариства (в тому числі її зовнішньої складової), зміцнення внутрішнього газового ринку та розширення його меж за рахунок країн-постачальників і транзитерів газу з метою створення в перспективі єдиного Європейського газового ринку. Однією з країн, яку ЄС бачить партнером у створенні такого ринку, є Україна.

Зазначимо, що енергетично залежними є переважна більшість країн Євросоюзу. Серед них лише Чеська Республіка й Республіка Польща можуть похвалитися певними запасами вугілля, Данія – газом і нафтою, Велика Британія – нафтою і частково газом і Нідерланди – газом.

Процес формування спільної енергетичної політики ЄС триває вже кілька десятиліть. Перші кроки в наближенні до уніфікованої енергетичної політики європейського простору здійснено ще після Другої світової війни. З початком нового тисячоліття в європейських країнах спостерігається поступове усвідомлення важливості проблем, пов'язаних з енергетикою, намагання виробити спільну уніфіковану політику в цій сфері й прийняти відповідні положення Зеленої книги, де викладені основні завдання на найближчу перспективу. Інші документи ЄС в галузі енергетики: «Директива ЄС стосовно заходів щодо безпеки постачання природного газу» (2004 р.); «Євростратегія сталої, конкурентоспроможної і стабільної енергетики» (2006 р.); «Енергетична політика для Європи» (2007 р.); Дорожня карта відновлюваної енергетики, низка альтернативних проектів, переважно пов'язаних з Чорноморсько-Каспійським регіоном; газовий проект «Набукко» і нафтовий – Одеса–Броди–Гданськ – доповнили й поглибили договірно-правову базу в енергетичній сфері. У майбутньому (до 2030 р.) передбачається

розробити механізм забезпечення ЄС енергоресурсами, і врешті-решт реалізувати Договір до Енергетичної хартії, забезпечивши колективну енергобезпеку.

Щоб збалансувати енергетичний ринок, європейські країни шукають альтернативні джерела енергоносіїв. За міжнародним досвідом, необхідно мати щонайменше три джерела постачання енергоносіїв приблизно одного обсягу (по одній третині всього об'єму). З цією метою розробляються регіональні проекти через реалізацію програми TACIS. З метою мінімізувати газову залежність від Росії запропоновано альтернативний проект газопроводу «Набукко», яким газ транспортуватиметься з Ірану й Азербайджану через Туреччину й Балкани до Західної Європи. Інший проект – «Білий потік», запропонований у 2005 р. Україною, передбачає постачання газу з азербайджанських покладів «Шах-Деніз» через Грузію дном Чорного моря – через Україну до Європи. Цей проект обговорювали на Віденському газовому форумі (травень 2007 р.), конференції з питань енергобезпеки у Вільнюсі (жовтень 2007 р.). «Білий потік» має стати основним енергетичним проектом

ГУАМ. Газовий проект «Бурштин» (Amber) як альтернативу «Північному потоку» (Nord Stream) запропонували країни Балтії й Польщі. Передбачається також розглянути можливість побудови Транскаспійського газопроводу тощо. Водночас зазначимо, що прокладання газопроводів дном морів і океанів – доволі витратна справа, й до того ж небезпечна з точки зору можливих екологічних наслідків.

Мотивація створення єдиної енергетичної політики ЄС складається з визнання очевидних фактів: відсутності значних запасів нафти, газу і вугілля в надрах держав-членів ЄС; зростання потреби в імпортних енергоносіях; бажання ЄС впливати на умови поставок (ціни та обсяги) з третіх країн; гостра боротьба за енергоджерела зі старими і новими світовими центрами енергоспоживання.

Єврокомісія займає безкомпромісну позицію з питань важливості наднаціональної зовнішньої енергетичної політики для Євросоюзу, що не дивно, адже ЄС найбільший імпортер енергії у світі. На думку Європарламенту, внаслідок нинішньої економічної кризи та зростаючої залежності від енергопостачань із нестабільних і недемократичних країн, зусилля, спрямовані на досягнення безпеки енергозабезпечення виключно на національному рівні, довели свою неспроможність, а також те, що вони не гарантують збереження довгострокових інтересів всіх держав-членів ЄС.

Європейська рада загалом схвалила розроблену Єврокомісією систему цілей енергетичної політики, їх затверджено в такій послідовності і формулюванні: підвищення безпеки енергозабезпечення; забезпечення конкурентоспроможності європейських економік; забезпечення достатньою за обсягами та ціною енергії; сприяння стійкості навколишнього середовища і боротьба зі змінами клімату.

При виконанні зовнішньої енергетичної політики, яка стала головним компонентом усієї політики Євросоюзу, будуть використовуватися засоби і механізми не лише загальної зовнішньої політики і політики безпеки Євросоюзу, а й європейської політики безпеки і оборони.

Внутрішні принципи енергетичної політики, що, безумовно, мають зовнішньополітичні аспекти, доповнюються принципом обов'язковості єдиної для всіх держав-членів зовнішньої енергетичної політики ЄС. У міжнародній сфері Євросоюз при вирішенні проблем енергозабезпечення з партнерами, в тому числі при підвищенні цін на енергоносії, при реагуванні на зовнішні кризові ситуації, а також при розробленні й укладанні міжнародних домовленостей має діяти з єдиної позиції – одним-єдиним голосом з повним використанням свого впливу.

Однак з практичної точки зору виникають деякі сумніви щодо здатності «говорити одним голосом». Про це свідчить низка двосторонніх енергетичних домовленостей між Росією і членами ЄС – Німеччиною, Італією, Угорщиною, Австрією та ін.

Для досягнення встановленої цілі зовнішньої енергетичної політики Євросоюзом вирішуються завдання: по-перше, збереження і розвиток відносин з Росією – основним постачальником енергоносіїв у держави ЄС, по-друге, диверсифікації імпортованих енергоносіїв, що споживаються, джерел їхнього походження і транспортних шляхів поставки, щоб позбутися значної енергетичної залежності від Росії. Євросоюз не наділений енергетичними багатствами, за його межами сконцентровано майже 80% світових запасів енергоресурсів: у Норвегії, країнах південного Середземномор'я, Чорного і Каспійського морів, Близького Сходу і Персидської затоки. Енергетичні запаси цих регіонів Євросоюз прагне використовувати у своїх інтересах.

Європейське енергетичне співтовариство, засноване на праві й політиці ЄС, створить справжній загальноєвропейський інтегрований енергетичний ринок, не обмежений лише державами-членами ЄС, а також включатиме країни Південно-Східної Європи та країни, до яких звернена європейська політика сусідства Євросоюзу, а в разі необхідності – інших партнерів. ЄС має потужно підтримувати і сприяти створенню Європейського енергетичного співтовариства шляхом посилення енергетичної

інфраструктури, такої як трубопроводи та лінії електропередач. Стратегічна енергетична інфраструктура, що з'єднує Європу із Середземним морем, африканською Суб-Сахарою, Каспійським басейном, Середньою Азією та Близьким Сходом, спрямована на те, щоб зміцнювати загальну енергетичну безпеку. Європейське енергетичне співтовариство має базуватися на Енергетичному співтоваристві держав Південно-Східної Європи і регіональній співпраці, що формується, як, наприклад, Спільний енергетичний дім «Європа – Середземномор'я» і «Європа – Чорне море – Каспійське море». Це співтовариство також має включати Норвегію – одного з найважливіших енергетичних партнерів.

Таким чином, Європейський Союз – це яскравий приклад розробки наднаціонального регулювання енергетичної політики. Він є своєрідним проміжним рівнем, оскільки впливає на держави-члени, і водночас намагається впливати на міжнародні енергетичні процеси.

У розвитку енергетичних відносин з ЄС потрібно враховувати, що історично інтеграція держав у це міжнародне співтовариство базувалася на об'єднанні енергетичних ринків та на зміщенні центру вироблення стратегічних рішень від національних органів державного управління до союзних.

В ЄС розроблено комплекс галузевих законодавчих актів та правових норм, що дає змогу стверджувати про формування Європейського енергетичного права.

Для вигідної Євросоюзу модернізації транскордонного енергетичного ринку енергетичне право ЄС впроваджується в національні правові системи сусідніх держав через створення міжнародних організацій, центральна роль в яких належить Єврокомісії. Яскравим прикладом є Енергетичне співтовариство Південно-Східної Європи. Обов'язок учасників Енергетичного співтовариства – імплементувати правові акти Євросоюзу в свої національні правові системи.

Крім Міністерської ради, Постійної групи високого рівня, Виконавчого органу та Секретаріату, Енергетичне співтовариство включає форуми стосовно газу та електроенергії. У 2008 р. створено також Соціальний форум, а в 2009 р. – Форум з нафти.

За межами дії договору про Енергетичне співтовариство інструментом енергетичної політики ЄС є Договір до Енергетичної хартії та інститути Енергетичної хартії. Оскільки в цьому міжнародному об'єднанні не беруть участі основні світові постачальники та споживачі енергії, крім ЄС, то хартійний механізм призначений для взаємодії ЄС із зовнішніми постачальниками енергетичних матеріалів і продуктів та транзитерами. Важливо зазначити, що в Хартії та ДЕХ є положення, спрямовані на забезпечення безпеки транзиту, деталізація яких обговорюється на переговорах із розробки Транзитного протоколу. Слід зазначити також наявність низки конструктивних положень у ДЕХ. Водночас практика показує неспроможність механізмів ДЕХ вирішити всі проблеми. Очевидно, що безперерійність функціонування сучасних міжнародних транзитних систем істотно поліпшиться, якщо будуть розроблені нові міжнародні правові норми, що враховуватимуть інтереси споживачів, виробників і транзитерів.

Література

1. Зелена книга «Європейська стратегія устойчивої, конкурентоспособної і безпечної енергетики». – Брюссель, 08. 03. 2006 г., СОМ.
2. Енергоефективність як ресурс інноваційного розвитку : нац. доповідь про стан та перспективи реалізації держ. політики енергоефективності у 2009 р. / С. Ф. Єрмілов, В. М. Геєць, Ю. П. Яценко, В. В. Григоровський, В. Е. Лір [та ін.]. – К., НАЕР, 2009. – 93 с.
3. Європейський Союз і світова політика: консенсус і розбіжності / за ред. Е. Гембла та Д. Лейна. – К. : Наука, 2011.
4. Беренд І. Європа від 1989 року / І. Беренд. – К. : Наука, 2011.
5. Меморандум про взаєморозуміння між Україною та ЄС щодо співробітництва в енергетичній галузі від 01. 12. 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
6. Національна безпека і оборона (Укр. центр екон. і політ. дослідж. ім. О. Разумкова) // Газові ринки ЄС і України: проблеми розвитку та інтеграції. – 2008. – № 8 (102).
7. Некоторые аспекты реализации политики энергосбережения в Украине : моногр. / Ю. В. Макогон, Г. Е. Куденко, Д. С. Кадермеева, В. В. Кошеленко, Е. В. Миронишина, А. М. Рябчин. – Донецк : ДонНУ-ДонФ НИСИ, 2006. – 200 с.
8. Офіційний сайт Європейського Союзу, «Енергетика» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/energy>
9. An energy policy for Europe, 10 January 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://europa.eu/legislation_summaries/energy/european_energy_policy/127067_en.htm
10. International Energy Agency (IEA), World Energy Outlook 2008 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.iea.org>